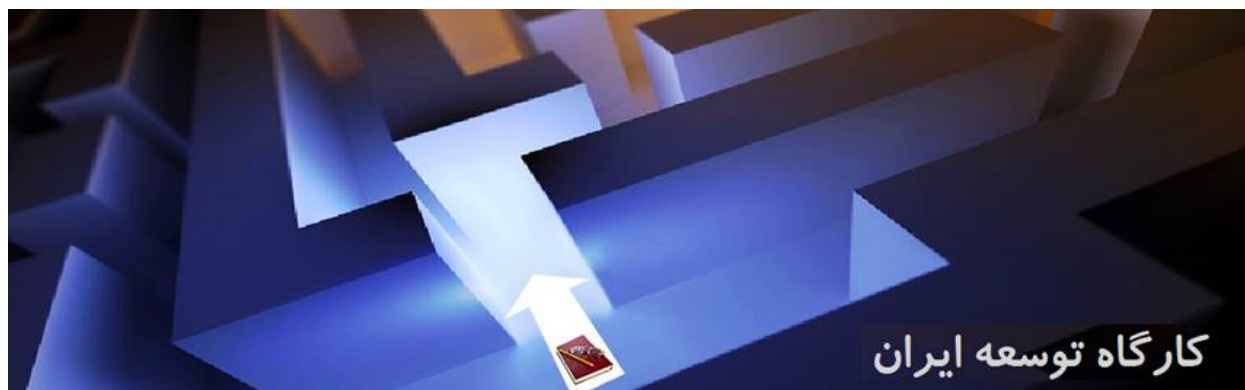

مجموعه ندای دانش، پیام گاوشی شماره ۱۰

متن   پاورپوینت   گزارش   گزارش نهایی

نام کارگروه: کارگاه توسعه ایران

مدیر: سعید غلامی نتاج امیری

تاریخ:

تهیه کننده‌گان: سمیه جوانمردی، سعید غلامی نتاج امیری، سید ابوالفضل میرقاسمی

همکاران کارگاه توسعه ایران:

خانم‌ها: سمیه جوانمردی، مریم عسگری

آقایان: فیروز بالکائی، افشین خداپنده، امیرحسین زمردیان، سعید غلامی نتاج، محمود فرهادی نیا، شهرروز فروتن کیا،

هادی قاسمیان

عنوان: آیا اعتبارات مالی خرد کلید کارآفرینی در روستا است؟

عنوان فرعی: ندای دانش، پیام کاوش - شماره ۱۰ (از سلسله گزارشات تعامل حوزه‌های عملی و نظری توسعه ایران

موضوع: چالش‌های حوزه عملی - پاسخ‌های حوزه نظری

کلیدواژه:

اعتبارات خرد، تامین مالی، کسب و کارهای خانگی، یونس، گرامین بانک

چکیده:

این گزارش در سرفصل‌های زیر تنظیم شده است.

الف) چالش / بیان مساله

ب) مبانی نظری - تجربی

ج) شرح اقدام در عرصه عمل

متن گزارش:

ندای دانش، پیام کاوش - شماره ۱۰

آیا اعتبارات مالی خرد کلید کار آفرینی در روستا است؟

الف) چالش / بیان مساله

روستای سفلی با جمعیت ۱۰۵۲ نفر در نزدیکی شهر خرامه و در استان فارس واقع شده است. همچون سایر روستاهای کشور، شیوه معیشت غالب این روستا نیز سالیان سال کشاورزی بوده است. آمارهای سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ نشان می‌دهد که در حدود نیمی از جمعیت فعال روستا، از طریق کشاورزی، جنگل‌داری و ماهیگیری روزگار می‌گذرانند. بحران خشکسالی و کمبود منابع آبی از یک سو و مدیریت ناصحیح و غیرعلمی منابع آبی محدود موجود از سوی دیگر، خواب آرام از چشم سفلیان ربوده و نام این روستا را به لیست روستاهای بحرانی کشور افزوده است. روستای سفلی به رغم داشتن زندگی توأم با آرامش و رفاه نسبی در سال‌های نه‌چندان دور، امروزه با مسائلی چون بیکاری، مهاجرت ساکنان روستا و به ویژه جوانان، فقر شدید و مطلق اکثریت خانوارهای روستا در جدال است. با وجود این، همچنان روزه‌هایی از امید در میان برخی اهالی روستا به چشم می‌خورد؛ برخی از روستاییان که در مقایسه با دیگران از امکانات مالی بهتری برخوردار بوده‌اند، توانسته‌اند از طریق دسترسی به تسهیلات دولتی یا تجهیز سرمایه اندک‌شان، با راه‌اندازی کسب و کارهای جدیدی چون پرورش قارچ و بلدرچین یا کشت گوجه‌فرنگی با روش آبیاری قطره‌ای، بر جبر محیط غلبه کنند. اما این عده بخش محدودی از جمعیت روستا را شامل می‌شوند. اکثریت روستاییان منابع مالی لازم برای ایجاد معیشت مکمل و در سطحی بالاتر معیشت جایگزین را ندارند.

مجموعه شرایط فوق، گروه همیاران توسعه روستای سفلی را برآن داشت که با هدف تامین مالی جهت ایجاد کسب و کارهای جدید، با تجمیع سه صندوق موجود در روستا یک صندوق به نام «صندوق کارآفرینی» را راه‌اندازی نمایند. این گروه جهت تنظیم اساسنامه و تعریف قواعد صندوق، جذب سرمایه‌گذار و ... تاکنون چند نشست را با حضور اعضای صندوق برگزار کرده است. در آخرین نشست صندوق، نتایج حاصل از مذاکره با بانک‌های عامل به سمع و نظر حاضران در جلسه رسید و ابعاد مختلف موضوع مورد بحث و بررسی قرار گرفت. بخش‌هایی از گزارش این نشست را در ادامه مرور می‌کنیم:

بصورتی که تعدادی از افراد که می‌توانند مبلغی را بصورت دائم در صندوق نزد یک بانک ذخیره کنند تا تعدادی بتوانند از قبل آن وام دریافت نمایند. بانک می‌گوید اگر وام‌ها به اختیار صندوق باشد و نسبت به ضمانت هم صندوق بخواهد دخالت کند، بانک می‌تواند به همان میزان مبلغی که صندوق ذخیره دارد وام بدهد با سود ۴ درصد. اگر وام گیرنده پرداخت نکرد از موجودی صندوق کسر شود. ولی اگر بانک بخواهد کلیه امور را دست بگیرد و به موجودی صندوق کار نداشته باشد، می‌تواند با سود ۱۴ درصد و با ضامن معتبر وام را به متقاضیان بدهد. بخاطر سود زیاد و ضمانت، فعلاً اعضاء با این سپرده‌گذاری موافقت نکردند. تکرار شد هر یک از افراد تا جلسه بعدی ۵ نفر را با تماس یا حضوری به کمک صندوق تشویق نمایند.

ایجاد صندوق کارآفرینی روستای سفلی در ذیل موضوع **تأمین اعتبارات خرد** قرار می‌گیرد؛ راهکاری جهت از بین بردن فقر که نخستین بار توسط محمد یونس و با تأسیس گرامین بانک در کشور بنگلادش به آزمون گذاشته شد. این بانک در سال ۱۹۷۶ با چهل و دو نفر از روستاییان و با سرمایه‌ای اندک کار خود را آغاز کرد. ارزیابی‌ها نشان می‌دهد سهام گرامین بانک، پس از گذشت نزدیک به سی سال از فعالیت‌اش، در سال ۱۹۹۷ در حدود ۲۶۰ میلیون دلار بوده است و بیش از ۲/۳ میلیون نفر عضو داشت. مدل گرامین بانک امروزه به عنوان موثرترین و فراگیرترین روش مبارزه با فقر در جهان از سوی سازمان ملل شناخته شده است به طوری که این سازمان، سال ۲۰۰۵ را به عنوان سال بین‌المللی اعتبارات خرد نام‌گذاری کرد و حمایت‌های گسترده‌ای از طرح‌های مبتنی بر این مدل در کشورهای جهان سوم ارائه داد. تأکید بر آموزش پس از اعطای وام، تشکیل گروه‌های وام‌گیرندگان، اعطای سهام بانک به وام‌گیرندگان و اهمیت فراوان به زنان از جمله عوامل موفقیت گرامین بانک بود.

علی‌رغم نتایج مثبتی که اجرای مدل گرامین بانک در ایجاد اشتغال و فقرزدایی در کشورهای چینی، هندوستان، نپال و کشور آفریقایی بنین به بار آورده است، این مدل در معرض انتقاداتی نیز قرار گرفته است. به طور مثال، برخی از جمله میلفورد بیتمن ایده اعتبارات خرد را ایده‌ای شکست خورده می‌دانند. بیتمن نشانه شکست اعتبارات خرد را در این می‌داند که افراد کم‌بضاعت دیگر از وام‌های خرد برای سرمایه‌گذاری در بنگاه‌های درآمدزا استفاده نمی‌کنند، بلکه از اعتبارات خرد صرفاً در جهت اطمینان خاطر از تأمین زندگی روزمره‌شان استفاده می‌کنند. در عمل، آن‌ها بیش از پیش خرده‌وام‌های بزرگ‌تر و بزرگ‌تری می‌گیرند تا صرفاً زنده بمانند و گذران زندگی کنند و در اغلب اوقات تعداد این وام‌ها بیش از یک عدد است. در برخی موارد، آن‌ها خرده‌وام‌های جدید را صرفاً برای بازپرداخت اقساط وام‌های قبلی می‌گیرند. در نتیجه، بدهکاری شدید فردی در کشورهای در حال توسعه، که شمارشان هم در حال افزایش است، رفته رفته به سطوح تکان‌دهنده‌ای رسیده است. در نظر بیتمن، صنعت جهانی اعتبارات خرد برای انبوه مشتریان به جز گرفتار کردن آن‌ها در ورطه بدهی‌های سنگین و فقر چاره‌ناپذیر، دستاوردی نداشته است. شاید این وضعیت، مقصود اصلی و ابتدایی مروجین اعتبارات خرد نبوده باشد، اما به هر حال،

این چیزی است که اتفاق افتاده است. یتیم علت شکست اعتبارات خرد را در واقع بر اصول مفروضه‌ای دور از دسترس و غلط می‌داند که این ایده بر آنها مبتنی است؛ از جمله این فرض غلط که افراد کم‌بضاعت، به ویژه زنان، می‌توانند به راحتی یک بنگاه خرد غیررسمی ایجاد کنند تا بدین طریق اقلام ساده یا خدمات را به دیگر افراد کم‌بضاعت در همان جامعه بفروشند. یتیم معتقد است یونس راجع به این مسئله دچار اشتباه بزرگی شده بود و او را قربانی توهمی در تاریخ اقتصاد می‌داند که مدت‌ها پیش نادرستی‌اش اثبات شده بود؛ چیزی که به «قوانین سی» مشهور بود. این همان ایده نادرستی است که می‌گوید «عرضه، تقاضای مختص به خودش را به وجود می‌آورد». همان‌طور که آلیس آسیدن، اقتصاددان سیاسی فقید تشریح می‌کند، مشکل کشورهای در حال توسعه تأمین اقلام ساده‌ای نیست که فقرا برای زنده ماندن به آن‌ها احتیاج دارند. در عوض مشکل این کشورها فقدان مطلق تقاضای محلی، یا قدرت خریدی است که در واقع برای خرید اقلام مورد نیاز لازم است.^۱

اشارات فوق واحد پژوهش کارگاه توسعه ایران را بر آن داشت پیش از اجرای طرح صندوق کارآفرینی در روستا، ضمن بررسی جوانب موضوع تأمین اعتبارات خرد، احتیاط‌های ضروری جهت اجرای موفق آن را رصد کند. با توجه به تجربه اجرای طرح در مناطق مختلف کشور به ویژه مناطق روستایی، به نظر می‌رسد یکی از روش‌ها، بهره‌گیری از این تجربیات موجود باشد. از اینرو، ضمن کسب نظر اساتید و کارشناسان این حوزه، سعی کردیم با طرح این موضوع در گروه تلگرامی **شورای همیاران توسعه محلی** که متشکل از سمن‌ها و گروه‌های فعال در زمینه توسعه محلی است، درس آموخته‌های‌شان در این موضوع را شناسایی کنیم و از این طریق بتوانیم به مدل مناسب و کارآمدتری جهت تأمین اعتبارات خرد در روستای سفلی دست یابیم.

ب) مبانی نظری - تجربی

نظرات و نکات ارائه شده از سوی صاحب‌نظران را می‌توان در دو دسته زیر جای داد:

۱. **دیدگاه منتقدین:** برخی معتقدند ایده تأمین اعتبارات خرد، اساساً با بستر و زمینه فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی کشور ما همخوان نیست و تجربیات برآمده از این ایده نتوانسته نتایج مثبتی برای جمعیت هدف که عمدتاً فقیران روستایی هستند، به بار آورده یا بیاورد.
۲. **دیدگاه موافقین:** بر مبنای نگاه دوم که در اکثریت قرار دارد، ایده تأمین اعتبارات خرد همچنان ایده موفق و بدیعی است که در صورت وجود پیش زمینه‌ها و رعایت برخی ملاحظات می‌تواند موجب تغییرات مثبت و مفیدی شود اگر چه این مورد محل اختلاف است که آیا اساساً این ایده به کارآفرینی و توانمندسازی اقتصادی فقیران خواهد انجامید.

^۱ - از زورو تا زامبی: ظهور و سقوط جنبش وام‌های خوداشتغالی، ترجمان علوم انسانی، چهارشنبه ۷ بهمن ۱۳۹۴ به آدرس:

<http://tarjomaan.com/vdcc.oqma2bqm4la82.html>

در ادامه به نظرات ارائه شده در ذیل دو دیدگاه فوق اشاره می شود.

۱- دیدگاه منتقدین ایده تأمین اعتبارات خرد

خانم افسانه احسانی؛ نماینده تشکل آوای پایدار طبیعت

«موضوع و آموهایی که امروزه به انواع مختلف از طرف بخش‌هایی مثل صندوق امید و ... به جامعه بومی داده می‌شود که در بسیاری موارد نارضایتی آنها را منجر گردیده و پس از این همه پیگیری و دریافت و آمو، برای آنها پشیمانی می‌آورد. هفته پیش جزیره قشم بودم تا نمایندگان بومی پروژه ترسیب کربن از پروژه‌هایی که در قشم انجام داده بودیم (در زمینه گردشگری پایدار و اکوتوریسم و صنایع دستی) بازدید کنند، هردو گروه با این مشکل مواجه بودند و در نهایت تصمیم گرفته بودند این و آموها را دریافت نکنند».

آقای احمد طاهری؛ نماینده تشکل توسعه پایدار دشت گرمسار

«بعضی از نهادها، صندوق‌ها و سمن‌ها با رویکرد توانمندسازی و ساماندهی وضعیت اقتصادی، معیشتی جوامع محلی و روستائیان ورود کرده و دست آوردی جز تولید بیکار و بدهکار در پی ندارند».

رضا

«آن مقاله‌ها نشان می‌دادند که بعد از چند سال این برنامه به نوعی اشباع شده است و ورودی‌های جدید موفقیتی کسب نمی‌کنند. در مطالعه‌ای که در غرب کشور هم انجام شده نشان می‌دهد که این اعتبارات بیشتر برای خرید کالاهای بادوام یا جهیزیه و پرداخت بدهی هزینه شده و کمتر صرف اشتغالزایی شده است».

آقای سید ابوالفضل میرقاسمی؛ نماینده انجمن تکرا

«تا آنجایی که بنده می‌دانم در پروژه ترسیب کربن سازمان جنگل‌ها (مشترک با UNDP) از این الگوی بسیج اجتماعی و تأمین اعتبارات خرد (Social Mobilization & MicroFinance) زیاد استفاده شده و جدیداً هم بنیاد علوی در منطقه قلعه گنج، همین الگو را پیاده نموده است. بنظر می‌رسد که این الگو در خصوص ارتقای سرمایه اجتماعی در سطح جامعه محلی و تمرین کار تیمی بسیار خوب و موثر است به شرط آن که مردم محلی درست توجیه شوند و با جان و دل پای کار بیایند. نگرانی بنده این است که پروژه‌های بین‌المللی، مردم محلی را مجبور نماید که برای استفاده از کمک‌های بیرونی‌ها (پروژه‌های بین‌المللی و یا موسسات خیریه و یا دولتی‌ها و یا ...) تن به این قاعده بازی (ایجاد گروه‌های عضو صندوق محلی) بدهند تا بتوانند از آن کمک‌ها و حمایت‌ها بهره‌مند شوند. بعنوان مثال، به مردم گفته می‌شود (وعده داده می‌شود) که هر

چقدر شما پول بیشتری پس انداز نمایید، به همان مقدار هم دولت و یا UNDP و یا بنیاد خواهد داد (به نوعی تطبیع مردم برای مشارکت در ایجاد صندوق‌هاست). چه بسا مردم محلی اعتقادی به ایجاد صندوق نداشته باشند ولی به طمع استفاده از آن کمک بیرونی، آماده همکاری شوند! پس شکل اجرای این مدل بسیار مهم است که چقدر مردم توجیه شده و به باور رسیده اند و یا خیر».

احمد افروزان

«به نظرم اعتبارات خرد نکات مثبت زیادی را با توجه به شرایط اجتماعی و اقتصادی منطقه داشته است. یا حداقل اگر در حال حاضر کارایی گذشته را به دلیل تغییر و تحولات اقتصادی ندارد، در زمان اجرا مدل مناسبی برای آن مناطق به نظر می‌رسیده است ولی این مدل به هیچ عنوان در مناطقی مثل کشور ما جوابگو نخواهد بود. نه تنها این مدل که تکیه بر اعتبارات کم و مشاغل خانگی دارد حتی مدل بنگاه‌های زود بازده نیز برای کشور ما مناسب نیست. بنده معتقدم حتی صندوق‌های اعتباری که در مناطق روستایی با تکیه بر مشارکت اهالی بر مبنای حق عضویت و کمک‌های مالی دولت شکل می‌گیرد، نمونه‌ای از همین اعتبارات خرد است و هیچ گاه نمی‌تواند رافع مشکلات واقعی اعضا باشد. این صندوق‌ها زمانی می‌توانند پایدار و دائمی و موفق باشند که موجودی و سرمایه آنها ناشی از ارزش افزوده حاصل از یک فعالیت اقتصادی اعضا باشد. نمونه‌های ناموفق آن را در روستای کمکوتیه بهاباد که تبلیغات زیادی هم بر روی آنها انجام می‌شود می‌توان مشاهده کرد».

۲- دیدگاه موافقین ایده تأمین اعتبارات خرد

آقای مصطفوی

«در بررسی میزان موفقیت تجارب دنیا و خود کشور ایران، دو مقوله اعتبارات خرد (Microcredit) و تأمین مالی خرد (Microfinance) را باید متمایز دید. مدل بنگلادش بر پایه گروه‌های هم بسته (مدل گرامین بانک) است که در ایران زیاد موفق نبوده ولی متأسفانه اخیراً در محافل و الگوبرداری خیلی به این مدل ارجاع داده می‌شود. در حالی که مدل گروه‌های خودیار (شبهه مدل هندوستان) در ایران نیز موفق بوده است».

آقای علیرضا عبدالله زاده

«اعتبارات خرد ابتدا امیدهای فراوانی برای کاهش فقر درست کردند اما همه به هدف نرسیدند و در دستیابی به اهداف محدود بوده اند. مشکل مهم این اعتبارات، یکی انتخاب اشتباه اعتبار گیرندگان است که عموماً از نظر اقتصادی نزدیک‌بین هستند و کارآفرین نیستند. اگر سنجش مناسب به همراه برخی توانایی‌سازی‌ها در برنامه اعتبارات خرد باشد، معمولاً نتایج بهتری حاصل می‌شود».

آقای دکتر اندایش؛ دکترای اقتصاد و مدرس دانشگاه شهید چمران اهواز

«نقد فوق منطقی نیست. اعتبارات خرد باید بومی کشور، منطقه یا ناحیه خاصی از کشور شود. مستقیماً با الگوی تولید و مصرف جامعه هدف مرتبط است. برای هر منطقه باید بسته‌سیاستی اجرایی تعریف شود و لزوماً این بسته همیشه و بلندمدت نمی‌تواند برای آن منطقه خاص هم استفاده شود بلکه باید به‌روز شود چون که مثلاً بعد از سه تا پنج سال وضعیت آن جامعه، اطلاعات، الگوی مصرف و ... تغییر می‌کند و نیازمند این است که بسته‌سیاستی اجرایی طوری به‌روز گردد که بازیگران اقتصادی، آن را خنثی نکنند. بنابراین چون جامعه زنده است مدام باید روش اجرا نیز انطباق یابد تا بیشترین اثربخشی را داشته باشد.»

خانم سارا ترابی؛ کارشناس اقتصاد محیط زیست پروژه بین‌المللی منارید

«البته نظر دادن در مورد شکست یا موفقیت‌های چنین پروژه‌هایی به این سادگی که در این نوشته به آن پرداخته شده امکان پذیر نیست. خوب بود اگر نتایج کمی یا کیفی از مطالعاتی که ادعا کرده انگلستان در این زمینه انجام داده است، ارائه می‌کرد. به نظرم کلی‌گویی به خصوص در زمینه مسائل اقتصادی نقد مناسب و کمک‌کننده‌ای نخواهد بود. همچنین در چنین مواردی و وقتی با مسئله‌ای به اسم فقر روبرو هستیم، عوامل دیگری نیز تأثیرگذارند و خیلی وقت‌ها نظام فاسد اداری و مالی کشورهای در حال توسعه است که بر روند اجرای چنین پروژه‌هایی اثر می‌گذارد و آنها را از مسیر اصلی دور می‌کند. البته واضح است که نظام اعتبارات خرد بدون پشتوانه ظرفیت‌سازی و توانمندسازی جامعه محلی به سمت و سوی درستی حرکت نخواهد کرد.»

علیرضا مهاجر؛

«برغم تمام نکات منفی که در رابطه با کمبودهای این طرح مطرح شده هنوز بسیاری از کشورها بدنبال الگو برداری از آن هستند. ولی موضوعی که لازم است مورد عنایت قرار گیرد این است که هر طرحی هر چقدر حساب شده و دقیق باشد اگر از پویایی لازم متناسب با شرایط زمانی و مکانی برخوردار نباشد بتدریج دچار رکود و جمودی می‌شود و اثربخشی خود را از دست می‌دهد. از سوی دیگر افرادی که تنها به سود شخصی فکر می‌کنند در جستجوی راه‌های بهره‌برداری و احتمالاً به انحراف کشاندن طرح‌های نوآورانه برای دستیابی به منافع شخصی هستند. این است که نوآوران بویژه دست‌اندرکاران کارآفرینی اجتماعی باید پیوسته در فکر تحول و پویایی برنامه‌ها و پروژه‌های خود باشند تا ضمن پرهیز از ایستایی و رکود از سوء استفاده‌های احتمالی نیز پیشگیری کنند.»

خانم مشفق؛ کارشناس دفتر مطالعات رفاه اجتماعی، معاونت رفاه اجتماعی

«اعتبارات خرد یکی از روش‌های توانمندسازی است که اگر با زیرساخت‌های توسعه اجرا شود نتیجه خواهد داد. ایده محمد یونس در خصوص اعتبارات خرد شکست نخورده بلکه شیوه اجرای آن باعث شکست شده است. برای اجرای این مهم باید زیرساخت‌های توسعه. سطوح خدمات، برنامه‌ریزی، اجرا، توجه به ویژگی‌های گروه هدف، نیازسنجی نوع خدمت و در نهایت نظارت و ارزیابی که خیلی مهم هست. همه این مراحل به اضافه مسایل بومی. منطقه‌ای و فرهنگی باید در نظر گرفته شود تا این روش نتیجه خوب و پایدار داشته باشد. شیوه اجرا اگر برنامه‌ریزی شده و کارشناسی نباشد با شکست مواجه می‌شود».

آقای دکتر حسین راغفر؛ دکترای اقتصاد و مدرس دانشگاه الزهرا

«ایده اعتبارات خرد حتماً در مناطقی از کشور ما کار می‌کند و می‌توان از آن بهره گرفت اما باید توجه داشت که کشور ظرفیت‌های بسیار بزرگتری برای مقابله با فقر دارد که بسیار موثرتر هستند و از آنها استفاده نمی‌شود. به طور مثال می‌توانیم به ظرفیت‌های تولیدی بی‌شمار ایران در بخش‌های کشاورزی و صنعت و خدمات اشاره کنیم که متأسفانه با بهره‌وری پایین و با مشکلات عرضه به بازار (که سود اصلی را واسطه‌ها می‌برند) و بی توجهی به زنجیره ارزش و مشکلاتی از این دست روبرو است. بخشی از سیاست‌ها باید معطوف حذف واسطه‌ها و پرهزینه کردن فعالیت‌های آنها باشد؛ بخشی دیگر باید معطوف رشد تعاونی توزیع با حضور خود تولیدکنندگان باشد. اما چون در واسطه‌گری عناصر قدرت حضور دارند مانع از تشکیل این تعاونی‌ها هستند. شیوه اجرا اگر برنامه‌ریزی شده و کارشناسی نباشد با شکست مواجه می‌شود».

آقای دکتر جعفر خیرخواهان؛ دکترای اقتصاد و مترجم چندین کتاب از جمله کتاب "اقتصاد فقیر"

«اعتبارات خرد و سایر روش‌های کمک به کسب و کارهای خرد، هنوز هم نقشی مهم در زندگی فقرا بازی می‌کند، چرا که این کسب و کارهای خرد، شاید تا آینده‌ای قابل پیش‌بینی، تنها راهی باشند که فقرا می‌توانند برای زنده ماندن برگزینند. با وجود این آنها نمی‌توانند راهی برای خروج انبوه از فقر باشند».

بخش‌هایی از فصل هفتم کتاب اقتصاد فقیر ترجمه آقای دکتر خیرخواهان و مهدی فیضی

«آیا اعتبار خرد مؤثر است؟»

پاسخ به روشنی به این مسأله بستگی دارد که از «مؤثر بودن» چه معنایی را افاده می‌کنیم؟ به نظر پشتیبانان پرشورتر تأمین مالی خرد، مؤثر بودن به معنی دگرگونی زندگی مردم است. گروه مشورتی کمک‌رسانی به فقرا، سازمانی جای گرفته در بانک جهانی و اختصاص یافته به ترویج اعتبار خرد، زمانی در بخش پرسش‌های متداول تارنمای خود گزارش داد شواهد پایه‌ای وجود دارد که نشان می‌دهد دسترسی خانوارهای فقیر به خدمات مالی، وجود تأمین مالی خرد، می‌تواند به دست یافتن به اهداف توسعه هزاره، برای مثال شامل ارائه تحصیلات اولیه همگانی، کاهش مرگ و میر کودکان و افزایش تندرستی مادران، کمک

کند. ایده پایه‌ای این است که تأمین مالی خرد قدرت اقتصادی را در دستان زنان قرار می‌دهد و زنان بیش از مردان به این اهداف توجه می‌کنند. متأسفانه برخلاف ادعاهای گروه مشورتی کمک‌رسانی به فقرا، تا همین اواخر، در واقع شواهد بسیار کمی، چه به سود و چه به زیان، برای پاسخ به این پرسش‌ها وجود داشت. در نهایت مشخص شد آنچه گروه مشورتی شواهد می‌نامید، مورد کاوی‌هایی بوده است که گاه توسط خود مؤسسه‌های تأمین مالی خرد تهیه شده بود.

نکات این فصل از کتاب به طور خلاصه به شرح زیر است:

عنوان این فصل "مردان کابلی و خواجگان هندی: بررسی اقتصادی (نه چندان ساده) وام دادن به فقرا" است. عنوان اشاره دارد به داستان تاریخی مردان کابلی که در هند وام خرد پرداخت می‌کرده‌اند. از این فصل این نکاتش آموزنده است:

- نوآوری یونس (و سایر موسسات اعتبارات خرد) ایده وام‌دادن به فقرا نبود، بلکه این بود که چگونه این کار را انجام دهیم.
- تأمین مالی خرد معجزه نمی‌کند، بلکه نتایج مثبت کوچکی را در آزمون کنترل شده تصادفی نشان می‌دهد.
- بسیاری از فقرا زمانی که وام می‌گیرند، مایل یا قادر نیستند که کسب و کار راه بیندازند
- بسیاری از بانک‌ها بدنال رساندن نرخ نکول (عدم بازگشت دیون) به صفر هستند، در حالی که این با روحیه کارآفرینی متناقض است (چرا که کارآفرینی ذاتاً با ریسک همراه است).
- کسب و کارهای متوسط و بزرگ را نمی‌توان با تأمین مالی خرد به‌راه انداخت.

و در انتهای این فصل چنین نتیجه‌گیری می‌شود: "جنبش تأمین مالی خرد، نشان داده که با وجود دشواری‌ها، امکان وام دادن به فقرا وجود دارد!"

محمد ملکشاهی

یکی از دلایل عدم موفقیت اعتبارات خرد در برخی از کشورهای دنیا، غافل شدن از دیدگاه کارآفرینی اجتماعی به مسئله و در عوض ورود از زاویه تجاری و پیگیری اهداف اقتصادی بوده است. این بخش از مقاله که نوشته است:

«اعتبارات خرد اساساً به مدلی از تجارت خصوصی توسعه پیدا کرد که سودمحوری جزو شاخصه‌های آن بود. در واقع اعتبارات خرد تبدیل به تجارت شد، تجارتي که از هدف اجتماعی مهمی در جامعه الهام گرفته بود: کاهش فقر. هنگامی که این تغییر مهم تثبیت شد، صنعت اعتبارات خرد خیلی سریع مسیر گسترش و رونق را پیمود» این نکته برای من بسیار جالب بود. در «انجمن حامیان فرهنگ قرض الحسنه و کارآفرینی اجتماعی» به شدت از نزدیک شدن به لفظ سود پرهیز می‌شود تا خدای نکرده اهداف اجتماعی یک روز به عکس خود منتهی نشود! اصلاً دلیل اینکه در نام انجمن این دو واژه «قرض الحسنه» و «کارآفرینی اجتماعی» در کنار هم آمده، همین نکته است کارآفرینی اجتماعی باید بر مبنای قرض الحسنه باشد و نه با هدف کسب سود بیشتر. وجه تمایز کارآفرینی اجتماعی و کارآفرینی نیز همان هدف اجتماعی‌ای است که در انتهای «کارآفرینی اجتماعی» هست و در «کارآفرینی» نیست.

فاطمه باباخانی؛ نماینده موسسه طنین طبیعت تیرگان

«اما در کتاب اقتصاد فقیر فارغ از بحث سود شخصی و .. به آسیب‌شناسی مدل یونس پرداخته و اینکه چطور این سیستم می‌تواند دچار معضلات متعدد شود. در بنگاه‌های اجتماعی که آقای طهماسبی هم در یکی از سخنرانی‌ها به آن اشاره کردند کسب سود در کنار خدمات اجتماعی مدنظر قرار می‌گیرد. به نظر من که باید دید چطور می‌شود یک فعالیت اقتصادی با سود مشخص رو با یک فعالیت اجتماعی همراه کرد که به یک پایداری برسیم.»

دکتر ثنوان صدرقازی: پژوهشگر ارشد دانشگاه سازمان ملل (UNU MERIT)

در مورد ایده محمد یونس پاسخ کوتاه این است که هر وقت Micro finance با طمع و فرصت طلبی گره خورد شکست آن حتمی بوده. هر وقت وام دهنده فقط وام را داده بدون اینکه درگیر آموزش، راهنمایی و هدایت کارآفرینان خرد و محلی شود برنامه شکست خورده است. اکثر قریب به اتفاق موردهای موفق آنهایی بوده اند که وام دهنده هدف اولش ایجاد ارزش اجتماعی بوده و نه کسب مادی. فقر یک مساله چند بعدی است. کسانی که آن را فقط به بعد مادی تقلیل دهند و صرفاً با دادن وام‌هایی خرد انتظار حل معضل فقر را داشته باشند مانند آن افرادی هستند که در اتاقی تاریک اعضای مختلف فیلی را لمس میکردند و هر یک نظری میداد. به قول مولانا:

دیدنش با چشم چون ممکن نبود
اندر آن تاریکی اش کف می‌بسود
همچنین هریک به جزوی که رسید
فهم آن میکرد هر جا می‌شنید
در کف هریک اگر شمعی بُدی
اختلاف از گفتشان بیرون شدی

یونس

«به نظرم اعتبارات و تامین مالی خرد ایده‌آی است که در قالب استراتژی‌های نیازهای اساسی قرار می‌گیرد. در رویکرد نیازهای اساسی مسئله توانمندسازی و کارآفرینی برای افزایش توسعه نیست بلکه هدف بیشتر کاهش فقر مطلق است. در واقع ایده یونس را می‌شود کاهش فقر دانست نه پیشرفت و توسعه. حتی اگر در تامین مالی و اعتبارات خرد نوآوری و کارآفرینی هم رخ دهد بیشتر ناظر بر کاهش فقر و آسیب‌پذیری است تا توسعه‌ای که نیازهای قبلی آن برآورده شده باشد. چیزی که برخی از دوستان از اعتبارات و تامین مالی خرد برداشت کرده‌اند مفهوم توسعه‌ای است در حالی در عمل این میزان اعتبارات به هیچ

وجه سبب توسعه نمی‌شود بلکه در بهترین حالت سبب کاهش فقر مطلق می‌شود. شاید اگر فرق این دو را در قالب دو مفهوم زیست و زندگی بیان شود مفهوم بهتر منتقل شود. زیست به معنای صرف نمردن و زندگی به معنای خودآفرینی».

خانم آراسته؛ کارشناس ارشد علوم اجتماعی، مدیر گروه حمایت‌های مستقیم وزارت کار و رفاه اجتماعی
«مشکل عمده اعتبارات خرد این است که یک تسهیلاتگر یا مددکار کنار فرد مددجو نیست و هدایتش نمی‌کند و این مساله موجب می‌شود که فرد نتواند به درستی آن پول را هزینه کند و اغلب به هدر می‌رود. برای مثال فرد دریافت‌کننده اعتبار نمی‌داند که پولش را صرف راه‌اندازی یک گل‌خانه کند؛ آیا نیاز منطقه بیشتر به این گل‌خانه است یا یک آشپزخانه. در نهایت هم اکثراً کسب و کاری که راه‌اندازی می‌کند، فایده‌ای هم برای فرد نخواهد داشت».

ج) شرح اقدام در عرصه عمل

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

مجموعه نکات و نظرات گردآوری شده، گویای آن است که جهت حداکثرسازی نتایج مثبت ناشی از اجرای ایده تأمین اعتبارات خرد در روستای سفلی، توجه به موارد زیر ضروری است:

- شناخت تمایز میان دو مقوله اعتبارات خرد (Microcredit) و تأمین مالی خرد (Microfinance) و بهره‌گیری از این تفکیک مفهومی در طراحی طرح مورد نظر.
- بهره‌گیری از مدل گروه‌های خودیار
- ایجاد ظرفیت در اعتبارگیرندگان و توانمندسازی آنها
- شناسایی اعتبارگیرندگان واقعی و تخصیص اعتبارات به کارآفرینان بالقوه
- موجودی و سرمایه صندوق باید ناشی از ارزش افزوده حاصل از یک فعالیت اقتصادی اعضا باشد.
- نقش فعال تسهیلاتگران و مددکاران در هدایت جامعه محلی به سمت کسب و کارهای مناسب و مقرون به صرفه
- انتظارات واقع‌بینانه از ایده تأمین مالی خرد که استراتژی تأمین نیازهای اساسی و کاهش فقر مطلق است،
- تأکید دیدگاه کارآفرینی اجتماعی در اجرای طرح و پرهیز از دیدگاه کارآفرینی و پیگیری اهداف اقتصادی
- ضرورت توجه به مشکلات عرضه محصولات حاصل از این کسب و کارها به بازار از جمله تلاش جهت حذف واسطه‌ها و رشد تعاونی‌های توزیع با حضور تولیدکنندگان
- طراحی متناسب با زیرساخت‌های توسعه، سطوح خدمات، برنامه‌ریزی، اجرا، توجه به ویژگی‌های گروه هدف، نیازسنجی نوع خدمت و در نهایت نظارت و ارزیابی

- در نظر گرفتن تمهیداتی جهت جلوگیری و پیشگیری از سوء استفاده های احتمالی و جلوگیری از کسب سود شخصی
- بهره گیری از الگوی بسیج اجتماعی و ایده تأمین مالی خرد به طور همزمان
- توجه خاص به شکل اجرای طرح به گونه ای که مردم محلی درست توجیه شوند و با جان و دل پای کار بیایند با ایجاد باور در مردم محلی و توجیه آنها
- طراحی بسته سیاستی اجرایی جهت اعتبارات خرد متناسب با الگوی تولید و مصرف جامعه هدف و به روزرسانی مداوم آن متناسب با تغییرات و پویایی های محیط

ارائه پیشنهاد و توصیه سیاستی

- (۱) در گام نخست مقرر شد هدفی روشن و شفاف برای **صندوق کارآفرینی روستای سفلی** تعریف شود و اتخاذ راهکارهای متناسب با آن هدف در دستور کار قرار گیرد و با جداسازی اهداف حمایتی برای رفع نیازهای ضروری اهالی و خانوارهای نیازمند، ایجاد **صندوق خیریه ایثار و همدلی** مورد پیگیری قرار گرفت.
- (۲) ز به اشتراک گذاشتن اطلاعات مفیدتان سپاسگزارم.
- (۳) در مورد ایده محمد یونس پاسخ کوتاه این است که هر وقت **Micro finance** با طمع و فرصت طلبی گره خورد شکست آن حتمی بوده. هر وقت وام دهنده فقط وام را داده بدون اینکه درگیر آموزش، راهنمایی و هدایت کارآفرینان خرد و محلی شود برنامه شکست خورده است. اکثر قریب به اتفاق موردهای موفق آنهایی بوده اند که وام دهنده هدف اولش ایجاد ارزش اجتماعی بوده و نه کسب مادی. فقر یک مساله چند بعدی است. کسانی که آن را فقط به بعد مادی تقلیل دهند و صرفاً با دادن وامهایی خرد انتظار حل معضل فقر را داشته باشند مانند آن افرادی هستند که در اتاقی تاریک اعضای مختلف فیلی را لمس میکردند و هر یک نظری میداد. به قول مولانا
- (۴) دیدنش با چشم چون ممکن نبود
- (۵) اندر آن تاریکی اش کف می بسود
- (۶) همچنین هریک به جزوی که رسید
- (۷) فهم آن میکرد هر جا می شنید
- (۸) در کف هریک اگر شمعی بدی
- (۹) اختلاف از گفتشان بیرون شدی

- (۱۰) در طی مذاکره با **صندوق کارآفرینی امید ریاست جمهوری** مقرر گردید طرح ایجاد کسب و کارهای جدید برای معیشت پایدار در روستای سفلی (کشت جایگزین برای مردان و کسب و کارهای خانگی برای بانوان) تدوین و

ارائه گردد و متناسب با نیازمندی‌های طرح در مرحله تامین مالی، از تسهیلات آن صندوق با نظارت کارگاه توسعه ایران و گروه همیاران توسعه سفلی بهره گرفته شود.

مؤسسه اندیشه و پژوهش طرح هزاره پاسارگاد (اندیشگاه طه) در سال ۱۳۹۳ به منظور ۱- کمک به تحقق اهداف و اجرای اثربخش برنامه‌های توسعه‌ای کشور، ۲- نزدیک‌سازی حوزه‌های نظری و اجرایی توسعه به یکدیگر، ۳- ترسیم و پیاده‌سازی الگوها و نمونه‌های موفق توسعه و تلاش برای ترویج آنها، ۴- جلب مشارکت و همراه‌سازی مردم در پیشبرد برنامه‌های توسعه‌ای و ۵- حمایت و تقویت بازیگران توسعه‌خواه و پیشران توسعه، مبادرت به راه‌اندازی کارگاه توسعه ایران نموده و در این راستا دو منطقه نمونه توسعه‌ای، «شهرامیرکلا» در استان مازندران و «روستای سفلی» در استان فارس را جهت مطالعه موردی و اقدام عملی، انتخاب کرده تا نتایج مطالعات نظری توسعه را در این مناطق به بوته آزمون گذاشته و به منظور بسط دانش توسعه، چالش‌ها و مسائل آنها را استخراج و به حوزه‌های نظری ارجاع دهد.

در صورت تمایل به همکاری با کارگاه توسعه ایران، لطفاً با آدرس پست الکترونیکی زیر مکاتبه و سوابق علمی - اجرایی مرتبط خود را ارسال نمایید:

Web: <http://www.iranvision1404.com/>

Email: kargahe.amaliye.tosee@gmail.com

به امید سربلندی و آبادانی ایران